

บทที่ 4

พัฒนาการและสถานการณ์ปัจจุบันตลาดสดและธุรกิจค้าปลีกข้ามชาติ

ตลาดสดในเมืองเชียงใหม่เริ่มขึ้นพร้อมๆ กับการสร้างเมือง เนื่องจากผู้ครองนครได้ตระหนักถึงความสำคัญของการค้าขายที่มีผลก่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ จึงส่งผลให้เกิดตลาดกลางเวียงขึ้นในบริเวณกำแพงเมืองชั้นในตั้งแต่หน้าวัดพระสิงห์ถึงสี่แยกกลางเวียงในปัจจุบัน เมื่อเมืองเชียงใหม่ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าเมื่อปี พ.ศ. 2101 – 2317 กิจการตลาดตกเป็นของพม่า การค้าของเมืองเชียงใหม่อยู่ในช่วงเสื่อมของเศรษฐกิจ ภายหลังจากเมืองเชียงใหม่เปลี่ยนเป็นประเทศราชของไทยในปี พ.ศ. 2317 ตลาดกลางเวียงได้รับการฟื้นฟูและเริ่มมีการขยายไปที่ถนนท่าแพ และเมื่อประเทศอังกฤษได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับรัฐบาลไทยในปี พ.ศ. 2398 ทำให้รูปแบบของตลาดเริ่มเปลี่ยนแปลงและมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของผู้คนมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2443 การค้ามีการเปลี่ยนแปลงเส้นทางจากการค้าทางบกมาเป็นการค้าทางเรือระหว่างกรุงเทพฯ ถึงเชียงใหม่ ทำให้ทำเลที่ตั้งของตลาดและร้านค้าอยู่ตามย่านท่าเรือต่างๆ เกิดตลาดวโรรสขึ้น ต่อมาในเดือนมกราคม พ.ศ. 2464 รัฐบาลได้ทำการสร้างทางรถไฟสายเหนือจากปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ จนถึงเมืองเชียงใหม่ ทำให้ทำเลที่ตั้งของตลาดเปลี่ยนแปลงจากตลาดที่มีทำเลที่ตั้งอยู่ภายในกำแพงเมืองชั้นใน โยกย้ายออกไปภายนอกกำแพงเมือง รูปแบบและผู้ประกอบการเกิดการเปลี่ยนแปลงจากเป็นลานโล่งหรือใช้พื้นที่ริมทางเพื่อวางขายสินค้าชั่วคราวที่ติดตลาดเฉพาะบางช่วงเวลามาเป็นตลาดถาวรที่มีโรงเรือนหรือลานโล่งสำหรับทำกิจกรรมการค้าโดยเฉพาะและร้านค้าที่เปิดจำหน่ายสินค้าตลอดวัน

4.1 พัฒนาการของตลาดสดในจังหวัดเชียงใหม่

4.1.1 ยุคเริ่มแรก (ตั้งแต่ก่อนการก่อตั้งเมืองเชียงใหม่จนถึงปี พ.ศ. 2339)

การค้าขายในยุคเริ่มแรกนั้น ไม่ได้มีบทบาทมากมายนักกับวิถีชีวิตประจำวันของผู้คน เนื่องจากในขณะนั้นประชาชนโดยส่วนใหญ่สามารถเพาะปลูกหรือผลิตเพื่อการยังชีพได้เอง ตลาดจึงเป็นเพียงสถานที่ที่ใช้ในการพบปะ แลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างพ่อค้าที่มาจากต่างแดนกับคนในท้องถิ่น ผลิตภัณฑ์ที่ผู้คนหาซื้อจากตลาดจึงเป็นสิ่งที่เขาไม่สามารถทำขึ้นได้เอง หรือเป็นของหรรษาฟุ่มเฟือยที่ใช้ในโอกาสพิเศษต่างๆ การแลกเปลี่ยนสินค้าในระยะนั้นจะเป็นไปในลักษณะ

แลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน (barter system) เพราะก่อนปี พ.ศ. 2398 แทบไม่มีการใช้เงินตรา เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนเลย (สุทธิธิ์ ชูชาติ, 2523) การติดต่อค้าขายในขณะนั้นโดยมากจะใช้ ทางน้ำมากกว่าทางบก มีแม่น้ำปิงเป็นแม่น้ำสายสำคัญโดยพ่อค้าจะขนส่งสินค้ามาทางน้ำเป็นหลัก และเป็นไปได้เช่นกันที่พ่อค้าจะตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณนั้น เมื่อมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนก็ สามารถเกิดการซื้อขายขึ้นได้ ตลาดโดยทั่วไปเป็นลานเปิดโล่ง ซึ่งนอกจากจะใช้เป็นที่ค้าขายแล้ว ยัง ใช้เป็นที่พบปะของผู้คนอีกด้วย

ตลาดถือเป็นส่วนสำคัญในโครงสร้างของเมือง ซึ่งนอกจากจะเป็นตัวหนุนความ รุ่งเรืองของอาณาจักรแล้วยังเป็นแหล่งรายได้หลักของเจ้าผู้ครองนคร การค้าขายที่ได้รับการส่งเสริม อย่างแข็งขัน ไม่เพียงแต่จะเป็นแหล่งสร้างรายได้ที่สำคัญเท่านั้น แต่ยังเป็นตัวเชื่อมที่รักษาไว้ซึ่ง โครงสร้างความสัมพันธ์ของอาณาจักร ยามไร้สงคราม ศาสนาและการค้าเป็นตัวเชื่อมหลักทั้งหมด ของอาณาจักร ความพยายามในการขยายอาณาเขตของอาณาจักรนั้นมาจากความต้องการที่จะขยาย เครือข่ายทางการค้า พ่อค้าหลังไหลมาจากทางล้านนาและอาณาจักรอื่นๆ เพื่อทำกิจการการค้าใน เชียงใหม่ ความร่ำรวยและก้าวหน้าของอาณาจักรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ผู้ปกครองล้านนากำหนด รูปแบบทางการค้าที่เอื้ออำนวยต่อการที่ชุมชนต่างๆ จะเข้ามาทำการค้าได้อย่างเสรี พื้นที่ที่เป็นตลาด ในเชียงใหม่ ตั้งอยู่บริเวณวัดพระสิงห์ไปจนถึงสี่แยกกลางเวียง ตลาดนี้ถูกเรียกรวมๆ ว่า ตลาดกลาง เวียง หมายถึง ตลาดที่อยู่กลางตัวเมือง เพื่อให้ได้ประโยชน์แท้จริง การค้าไม่ได้มีขึ้นทั้งวันจะติด ตลาดเฉพาะตอนเช้าเท่านั้น (Siripool Worachandr, 1997)

4.1.2 ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. 2339 - 2475)

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของเชียงใหม่เกิดขึ้นหลังจากสนธิสัญญาเบาว์ริง ระหว่างอังกฤษและไทยที่มีขึ้นในปี พ.ศ. 2398 ซึ่งให้สิทธิอังกฤษในการทำการค้าแบบเสรี ไม่ต้อง เสียภาษีเข้มนวด ซึ่งเชียงใหม่ได้รับผลกระทบตั้งแต่การเพิ่มอทธิพลทางการค้าของอังกฤษ และผู้คน ในอาณานิคม เช่น พม่า อินเดีย ที่มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปสู่แบบอุตสาหกรรม กิจกรรมทางการ ค้าระหว่างเชียงใหม่และพม่า และประเทศในอาณานิคมอังกฤษเติบโตมากขึ้น ภายหลังจากการตั้ง สถานกงสุลอังกฤษขึ้นในปี พ.ศ. 2426 มีส่วนทำให้กิจการการค้าที่ดำเนินการโดยคนในบังคับของ อังกฤษเข้ามาตั้งอยู่ในเมืองเชียงใหม่มากขึ้น โดยกลุ่มพ่อค้าไทยใหญ่ พ่อค้าพม่าจะตั้งร้านค้าบริเวณ ริมนนท่าแพตั้งแต่หน้าวัดแสนฝางไปจนถึงหน้าวัดอุปกุตุ ส่วนพ่อค้าชาวอินเดียจะตั้งร้านค้า บริเวณริมถนนช่างม่อย พ่อค้าชาวจีนตั้งปะปนอยู่กับร้านค้าของพ่อค้ากลุ่มอื่นๆ ต่อมาร้านค้าของ พ่อค้าชาวจีนได้เพิ่มขึ้นจำนวนมากเกินกว่าร้านค้าของคนจากต่างถิ่นกลุ่มอื่นและทวีความสำคัญต่อ เศรษฐกิจของท้องถิ่นยิ่งขึ้นเรื่อยๆ มีตลาดเช้าที่ถนนท่าแพ ส่วนตลาดในเขตกำแพงเมืองซึ่งตั้งอยู่

ระหว่างหน้าวัดพระสิงห์ถึงสี่แยกกลางเวียงก็ยังมีอยู่แต่ความสำคัญและขนาดค่อยๆ ลดลงในยุคนี้ ชาวจีนมีบทบาทสำคัญในตลาด และในกิจการหลายอย่างที่เป็นของชาวพื้นเมืองและชาวพม่า แต่พ่อค้าชาวอินเดียก็ยังคงมีอำนาจต่อตลาดในเชียงใหม่ภายใต้การสนับสนุนของอังกฤษ

ตลาดเพิ่มความสำคัญมากขึ้นมากขึ้นต่อชาวเชียงใหม่ การผลิตไม่ได้มีเพื่อการยังชีพดังแต่ก่อนเท่านั้น แต่เป็นไปเพื่อการค้ามากขึ้น การผลิตสินค้ามีรูปแบบเป็นอุตสาหกรรมมากขึ้น คนพื้นเมืองส่วนมากจะขายสินค้าจำพวกหัตถกรรมและอาหารสดในตลาดเวลาเช้า ตลาดเพิ่มความสำคัญต่อชีวิตประจำวันของคนและเป็นคู่แข่งกับวัดเพราะคนมาตลาดบ่อยกว่าแต่ก่อน ปกติตลาดจะเปิดทำการในเวลาเช้า ผู้คนจะมาทำกิจกรรมที่ตลาดไม่ว่าซื้อหรือขายและตลาดมีเวลาปิดเปิดที่แน่นอนตามลักษณะความนิยม ต่อมาการมาตลาดได้กลายเป็นกิจวัตรประจำวันของคนเพื่อซื้อสิ่งของและพบปะผู้คนที่มาจากที่ต่างๆ

นอกจากตลาดเก่าแก่คือ ตลาดกลางเวียงแล้ว ในยุคนี้เชียงใหม่ยังมีตลาดอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำซึ่งเป็นตลาดต้นลำไยในปัจจุบัน พ่อค้าชาวจีนมักจะตั้งร้านค้าขึ้นที่นี่ ตลาดต้นลำไยเจริญขึ้นมาจากการค้าบริเวณทำน้ำที่มีมานานแล้วก่อนที่ระบบการค้าเสรีของไทยและอังกฤษจะมีขึ้นเป็นตลาดที่สร้างขึ้นเป็นทางการเพียงแห่งเดียวในเขตกำแพงเมืองซึ่งจัดเก็บภาษีและควบคุมโดยเจ้าของผู้ครองนคร อย่างไรก็ตามการทำกิจกรรมทางการค้าบริเวณทำน้ำได้ขยายตัวไปบริเวณใกล้ๆ ตลาดต้นลำไย และกลายมาเป็นตลาด “วโรรส” ในภายหลังในเขตลานใหญ่เมื่อก่อนปี พ.ศ. 2472 และเริ่มมีการทำการค้าบริเวณริมถนน โดยเฉพาะถนนท่าแพและถนนช้างม้อย

ลักษณะของตลาดนั้นเคยเป็นลานเปิดโล่ง หรือบริเวณริมถนนจะมีอาคารอยู่ด้วย สภาพตลาดวโรรสหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “กาดหลวง” เป็นตลาดที่ใหญ่ที่สุดในเชียงใหม่ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ในอดีตตัวตลาดมีอยู่ 3 ส่วน ด้านเหนือและด้านใต้ของตลาดเป็นอาคารโปร่งหลังคามุงด้วยสังกะสีและกระเบื้องดินเผาสำหรับขายอาหารประเภทของชำ ของแห้ง ร้านอาหาร ภายในบริเวณที่มุงหลังคามีโรงขายเนื้อ โค สุกร เป็ด ไก่ ปลา ฯลฯ ตลาดที่เป็นตลาดเปิดโล่งสำหรับให้พ่อค้าแม่ค้าขายสินค้าตากแดดตากฝน พ่อค้า แม่ค้าขายสินค้าตากแดดตากฝน พ่อค้าแม่ค้าต้องหาร่มกันแดดมาวาง พัฒนาการของตลาดในเชียงใหม่ เริ่มตั้งแต่อาคารชั้นเดียวที่สร้างง่ายๆ จากวัสดุที่ไม่คงทนถาวร เช่น ไม้ไผ่ และใบไม้บางชนิดที่ใช้มุงหลังคา ต่อมาก็เปลี่ยนเป็นอาคารชั้นเดียวสร้างด้วยไม้ ด้านหน้าใช้เป็นที่ค้าขาย ด้านหลังใช้เป็นที่อยู่อาศัย ต่อมาเป็นอาคาร 2 ชั้น และเทคโนโลยีจากต่างชาติเข้ามามีอิทธิพล แต่รูปแบบสิ่งก่อสร้างทางเหนือก็ได้เข้าไปมีบทบาทด้วย ซึ่งเห็นได้จากวัตถุที่นำมาทำหลังคาหรือสิ่งประดับตกแต่งอื่นๆ ตามถนนจะพบอาคารชั้นบนเป็นที่อยู่อาศัย และทำการค้าหรือผลิตงานหัตถกรรม ที่ชั้นล่างเป็นร้านค้าหรือห้องแถวเกิดขึ้นตามความยาวของถนน แต่บางที่ก็พบว่าสร้างอยู่ใกล้ๆ กับตลาดได้เช่นเดียวกัน

เชียงใหม่ค่อยๆ ขอมรับรูปแบบการค้าแบบใหม่ที่ขึ้นอยู่กับอุปสงค์และอุปทานเพิ่มขึ้น แต่ผู้คนบางส่วนก็ยังต่อต้านการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบนายทุน ชาวนาบางส่วนยังคงเพาะปลูกข้าวเฉพาะแค่เลี้ยงครอบครัวและปลูกพืชอื่นๆ ขายภายหลังที่หมดฤดูทำนาแล้ว การที่กรุงเทพฯ เปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองและเชียงใหม่เข้าเป็นส่วนหนึ่งของไทยนั้น มีผลต่อประชาชนไม่มากนัก เพราะยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีของคนไว้ตามเดิม แต่บางส่วนก็มีการปรับตัวอย่างง่ายดาย ชนชั้นขุนนางที่ยังคงมั่งคั่งร่ำรวยจากการค้าที่ดิน ให้เช่าอาคาร และสร้างตลาด เช่น ตลาดวโรรส ผลประโยชน์ที่เคยได้มาในรูปแบบภาษีก็กลายมาเป็นค่าเช่าเพื่อวางแผงขายสินค้าในตลาด ชาวเชียงใหม่ยังคงรักษาลักษณะการค้าวิถีชีวิตแบบเดิมมาจนถึงปัจจุบัน (Siripool Worachandr, 1997)

4.1.3 ยุคปัจจุบัน (พ.ศ. 2475 – ปัจจุบัน)

การเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการเพิ่มค่าของที่ดิน และถนนที่มีมากขึ้นในบริเวณตัวเมืองชั้นใน ถนนเหล่านี้เชื่อมเมืองเข้ากับสถานที่สำคัญ เช่น สถานีรถไฟ สนามบิน และทางด่วนที่เชื่อมเชียงใหม่กับกรุงเทพฯ สำหรับขนส่งสินค้า ทางด่วนเหล่านี้มีอยู่รอบๆ เมือง และเชื่อมต่อกับถนนสายหลักๆ ก่อให้เกิดชุมชนทางการค้าและเป็นตลาดแห่งใหม่ ส่งผลให้เมืองขยายตัวออกไปนอกฝั่งของกำแพงเมืองเดิม

แผนสามเหลี่ยมเศรษฐกิจในภาคเหนือ ทำให้มีถนนวงแหวนเชื่อมลำพูน เชียงใหม่ และสันกำแพงเข้าด้วยกัน ทางทิศตะวันตกของเชียงใหม่ถูกจำกัดเป็นเขตรักษาป่า การขยายตัวจึงเปลี่ยนไปในทางทิศตะวันออกแทน

การคมนาคมขนส่งของเชียงใหม่ นั้น มีสนามบินเพิ่มเข้าอยู่บริเวณทิศตะวันตกของเมือง แต่เดิมนั้นเป็นสนามบินทหาร ต่อมาก็กลายเป็นสนามบินพาณิชย์ภายหลังจากที่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปัจจุบันได้ถูกยกระดับเป็นสนามบินนานาชาติที่สามารถติดต่อกับประเทศต่างๆ มากมาย และยังมีแผนที่จะขยายออกไปอีกในอนาคต ต่อมามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และโรงพยาบาลสวนดอกได้ถูกตั้งขึ้นทางทิศตะวันตกไปจนถึงเชิงคอยสุเทพ จึงเกิดชุมชนใหม่ๆ ขึ้น อาคารพาณิชย์หรือห้องแถวมีส่วนในการสร้างความเจริญของเชียงใหม่มากกว่าในยุคก่อนๆ อาคารเหล่านี้มักเป็นของชาวจีน การใช้อาคารที่เหมาะสมกับความต้องการ ทำให้อาคารลักษณะนี้เป็นที่นิยมและพบเห็นได้ทั่วไปตามถนนสายหลักๆ อาคารเหล่านี้สามารถปรับเป็นร้านค้าได้อย่างง่ายดาย ใช้พื้นที่ด้านหน้าติดกับทางเท้าเป็นหน้าร้าน เมื่อตั้งอยู่รอบๆ ตลาดมองดูคล้ายกำแพงมีหลังคา ส่วนที่เปิดโล่งของตลาดสามารถมองเห็นได้ชัดว่าส่วนไหนคือพื้นที่ขายของ อาคารเหล่านี้เป็นสิ่งเพิ่มผลประโยชน์แก่เจ้าของโครงการ

ตลาดถูกสร้างเพิ่มมากขึ้นเพื่อรองรับหลายๆ ชุมชนในเชียงใหม่ ตลาดเก่าแก่กลายเป็นของส่วนบุคคล โครงสร้างเปลี่ยนเป็นอาคารถาวร ตลาดกลางเวียงที่อยู่ใกล้แยกกลางตัวเมืองชั้นในหายไป ตลาดริมฝั่งแม่น้ำปิงกลายเป็นตลาดต้นลำไย และตลาดวโรรส ตลาดที่เคยเป็นเรือนไม้ชั้นเดียว ก็กลายมาเป็นตึกหลายชั้นเพื่อให้มีพื้นที่ใช้สอยเพิ่มขึ้น

4.2 ภาวะการณ์ปัจจุบันของตลาดสดในจังหวัดเชียงใหม่

ตลาดสดในจังหวัดเชียงใหม่ถูกบริหารจัดการโดยหน่วยงานของท้องถิ่นหลายหน่วยงานที่ไม่ขึ้นแก่กันและไม่มีหน่วยงานใดที่มีความรับผิดชอบสูงสุด กฎหมายที่ควบคุมตลาดเป็นประกาศกระทรวงสาธารณสุขปี พ.ศ. 2535 และมีกฎของเทศบาลนครเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2529 การบริหารจัดการตลาดขึ้นอยู่กับกรมอนามัย โยธาธิการและแขวง ซึ่งทำให้เกิดปัญหาต่างๆ เพราะแต่ละหน่วยงานมีนโยบายแตกต่างกันและขาดหน่วยงานที่เป็นหลักใหญ่มีอำนาจเต็ม นอกจากนี้ตลาดเอกชนหลายแห่งตั้งอยู่อย่างผิดกฎหมายเพราะขาดการควบคุมจากหน่วยงานของรัฐ

การจัดตั้งตลาดสดในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ เจ้าของกิจการจะได้รับอนุญาตให้ประกอบกิจการโดยยื่นแบบคำร้องปีต่อปี ทั้งนี้ต้องมีข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ ขนาดพื้นที่ ขนาดพื้นที่ใช้สอย อาคาร จำนวนผู้ค้า และเวลาทำการค้า โดยยื่นต่องานภาษีและที่ดิน แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ เจ้าหน้าที่ได้ข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์และถูกต้องในเรื่องของจำนวนผู้ค้า จำนวนแผงขายสินค้า เพื่อทำการเก็บภาษีโรงเรือนและที่ดินกับเจ้าของประกอบกับประสบปัญหาการคุกคามจากผู้มีอิทธิพลซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสียกับตลาดสด

ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ ขนาดสิ่งก่อสร้าง จำนวนผู้ค้าและเวลาทำการค้าของเทศบาลยังเป็นเอกสารที่ไม่สมบูรณ์และถูกต้อง ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับตลาดในนครเชียงใหม่เป็นที่ต้องการของหลายหน่วยงาน บัญชีรายชื่อของตลาดถูกจัดลำดับโดยแขวงซึ่งตลาดนั้นๆ ขออนุญาตจัดตั้ง

ในปี พ.ศ. 2544 จังหวัดเชียงใหม่ได้มีการจัดทำโครงการตลาดมาตรฐานด้านราคาสินค้าและปริมาณขึ้น โดยได้ร่วมกับโครงการชั่ง ตวง วัด และได้ตั้งเป้าตลาดไว้ 5 แห่ง ซึ่งได้ดำเนินการที่ตลาดศิริวัฒนาเป็นแห่งแรก นอกจากนี้ยังมีตลาดสดที่ขอเข้าร่วมโครงการอีก เช่น ตลาดประตูเชียงใหม่ ตลาดวโรรส และตลาดต้นลำไย (วิไลรัตน์ เสียมภักดี, 2544)

ตลาดที่มีแผงมากกว่า 200 แผง เช่น ตลาดต้นลำไย ตลาดเมืองใหม่ และตลาดสันป่าข่อย โดยตลาดต้นลำไยเป็นตลาดแห่งแรกที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำปิงในประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่ อยู่ตรงข้ามกับตลาดวโรรส ซึ่งถือเป็นตลาดเก่าแก่อีกแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่

ตลาดส่วนใหญ่มีขนาดเฉลี่ยประมาณ 50-200 แผง ส่วนตลาดที่มีน้อยกว่า 50 แผง มักจะเป็นตลาดที่เกิดขึ้นใหม่หรือตลาดที่อยู่ตามรอยต่อของตลาดอื่น ซึ่งมีธุรกิจอื่นดึงดูดชุมชนบริเวณนั้น ตลาดที่มีแผงน้อยกว่า 50 แผง เช่น ตลาดเมืองสมุทร ตลาดชาวเหนือ และตลาดเทศบาล

ตลาดสดบางแห่งประสบกับปัญหาทางการเงินหรือปัญหาส่วนบุคคลของเจ้าของตลาด ทำให้มีการเปลี่ยนมือเจ้าของ เช่น ตลาดสมเพชร หรือตลาดบางแห่งสถาบันการเงินเป็นเจ้าของ ตลาด เช่น ตลาดทิพย์เนตร และตลาดบางแห่งประสบกับการแย่งชิงลูกค้า (ผู้บริโภครหรือผู้ให้บริการ) เนื่องจากเกิดปัญหาตลาดคู่ขึ้น เช่น ตลาดสมเพชร กับตลาดมิ่งเมือง ตลาดวโรรสกับตลาดต้นลำไย ตลาดประตูเชียงใหม่กับตลาดบำรุงบุรี ตลาดเมืองใหม่กับตลาดเมืองสมุทรและตลาดชาวเหนือ เป็นต้น ทำให้กำหนดขอบเขตพื้นที่แต่ละตลาดยากเพราะมีพื้นที่ใกล้ชิดกัน และผู้ประกอบการ (พ่อค้าและแม่ค้า) ใช้พื้นที่ตลาดเต็มพื้นที่ทั้งพื้นที่ที่เจ้าของตลาดจัดให้ คือ ในโรงเรียน รวมไปถึงตามสองฟากของถนน ไหล่ทาง และพื้นดิน ทำให้เกิดมีพื้นที่ที่เป็นส่วนขยายของตลาดขึ้น

นอกจากนี้ยังทำให้ผู้ใช้บริการตลาดสดเกิดการเข้าใจผิดในเรื่องสถานที่ เช่น ตลาดสมเพชร ตลาดประตูเชียงใหม่ ตลาดวโรรส ตลาดเมืองใหม่ โดยคิดว่าเป็นพื้นที่เดียวกัน เป็นต้น

ตลาดบางแห่งมีการปรับปรุงพื้นที่ขายให้มีความสะอาด มีการปรับโครงสร้างของอาคาร เช่น ตลาดอนุสาร ตลาดช่วงสิงห์ มีการสร้างลานจอดรถ เช่น ตลาดอนุสาร ตลาดต้นลำไย ตลาดประตูก้อม และปรับปรุงแผงขายสินค้าแบบถาวรขึ้น เช่น ตลาดสมเพชร เพื่อเป็นการดึงดูดผู้ใช้บริการให้มาใช้บริการ

ตลาดบางแห่งมีเวลาติดตลาดแตกต่างกัน เช่น ตลาดเช้าบางตลาดเป็นทั้งตลาดขายส่งและตลาดขายปลีก เช่น ตลาดเมืองใหม่ ตลาดเมืองสมุทร ตลาดชาวเหนือ ตลาดเย็นส่วนใหญ่จะขายทั้งอาหารสดและอาหารปรุงสำเร็จ เช่น ตลาดสันป่าข่อย ตลาดศิริวัฒนา ตลาดบริบูรณ์ ตลาดประตูก้อม ตลาดมิ่งเมือง เป็นต้น บางตลาดเปิดให้บริการทั้งเช้าและเย็น เช่น ตลาดวโรรส ตลาดต้นลำไย เป็นต้น

ตลาดบางแห่ง มีลักษณะเฉพาะของตลาด เช่น ถ้าต้องการของที่ระลึกท้องถิ่น ได้แก่ อาหารพื้นเมือง เสื้อผ้าพื้นเมือง ผ้า อาจไปซื้อสินค้าเหล่านี้ได้ที่ตลาดวโรรส ถ้าต้องการอาหารทะเลแห่งใดแห่งหนึ่ง อาจไปซื้อสินค้าเหล่านี้ได้ที่ตลาดต้นลำไย ถ้าต้องการผัก ผลไม้ เนื้อสัตว์ พืชผลทางการเกษตร อาจไปซื้อสินค้าเหล่านี้ได้ที่ตลาดเมืองสมุทร ตลาดเมืองใหม่ ตลาดชาวเหนือ และถ้าต้องการอาหารพื้นเมืองปรุงสำเร็จ อาจไปซื้อสินค้าเหล่านี้ได้ที่ตลาดศิริวัฒนา ตลาดสันป่าข่อย ตลาดประตูเชียงใหม่ เป็นต้น

ลักษณะทางกายภาพของตลาดสดในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ มีลักษณะโครงสร้างทางกายภาพที่ไม่สามารถแยกให้เห็นเด่นชัด มักเป็น โครงที่ก่อสร้างอย่างง่าย ๆ มีเพียงหลังคาเท่านั้น นอกนั้นเปิดโล่ง จะมีร้านค้าที่เป็นที่อยู่อาศัยอยู่บริเวณตลาดที่มีถนนผ่าน บางครั้งก็ขายกันตามถนนนอกกำแพงเมือง ซึ่งสองข้างถนนเป็นร้านค้า โครงสร้างของตลาดมักลงทุนสร้างเพื่อการค้าโดยไม่คำนึงถึงด้านสถาปัตยกรรม มีเพียงบางตลาดเท่านั้นที่มีโครงสร้างเป็นไม้เก่าแก่ซึ่งอาจเป็นสิ่งดึงดูดผู้คน โดยเฉพาะถ้ามองดูตลาดในเวลาที่มียุทธการการค้าที่มีผู้คน มีร่ม มีแผงลอย

ร้านค้าเป็นส่วนหนึ่งของตลาดซึ่งตกแต่งร้านด้วยสินค้า ที่ไม่น่าเสียเพื่อขายให้กับประชาชน ซึ่งร้านอาจจะซื้อหรือเช่าจากคนรวยเพื่อขายของจุกจิกมากกว่าที่จะขายของสด ร้านค้าเหล่านี้มีตั้งแต่ร้านขายของ ขยายไปจนถึงร้านเสริมสวย บางร้านมี 2 ชั้น ไปจนถึง 4-5 ชั้น บางร้านก็แต่งบ้านให้เป็นร้านขายหลอดไฟและขายปลีกสินค้าอุตสาหกรรม การวางแผนการจัดแนวร้านมักจัดรอบๆ ตลาด เว้นที่ว่างทางเข้าไว้แคบๆ ทำให้บางครั้งหาทางเข้าตลาดไม่พบ ในตลาดมีแผงลอยมากมายแม้แต่พื้นที่ว่างก็ถูกเช่าต่อโดยผู้ที่มีรายได้น้อย ในลักษณะของหาบเร่ที่มีสินค้าน้อย เช่น ผลไม้ และผักต่างๆ

เวลาเป็นปัจจัยสำคัญในการมาจ่ายตลาดของผู้คน เพราะแต่ละตลาดต่างก็มีเวลาทำการค้าต่างกัน มีตลาดเช้า ตลาดเย็น ซึ่งมีเวลาทำการต่างกัน ตลาดเช้าจะเริ่มตั้งแต่ก่อนเวลา 5 นาฬิกา จนถึง 8 นาฬิกา หรือ 9 นาฬิกา ตลาดประเภทนี้จะบริการประชาชนที่ซื้ออาหารเข้าไปบาตรพระสงฆ์และคนจ่ายกับข้าวเพื่อนำไปปรุงอาหารที่บ้านทั้งวัน ตลาดเช้าบางตลาดเป็นทั้งตลาดขายส่งและตลาดขายปลีก เช่น ตลาดเมืองใหม่ ตลาดเมืองสมุทร ตลาดเย็นส่วนใหญ่ขายทั้งของสดและอาหารสำเร็จรูป ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมของผู้คนเพราะการดำเนินชีวิตในยุคใหม่ ผู้คนมีเวลาทำอาหารน้อยลง โดยปกติตลาดเย็นจะเริ่มเวลาก่อนเที่ยงและสิ้นสุดเวลา 19 นาฬิกา ถึง 20 นาฬิกา

ลักษณะทางสังคม ตลาดเป็นสถานที่เผยแพร่ประเพณีของสังคม เป็นสถานที่ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับอาหารและเป็นที่ยอมรับวัฒนธรรม บางครั้งพื้นที่ในตลาดอาจจะใช้เพื่อการแสดงต่างๆ จะสังเกตได้ในระหว่างงานประเพณี งานพิธีทางศาสนา พ่อค้าจัดหาอาหารสำเร็จรูปมาขาย และให้คำแนะนำเกี่ยวกับอาหารตามเทศกาลนั้น เนื่องจากตลาดเป็นศูนย์รวมของผู้คนจำนวนมาก จึงตั้งอยู่กลางชุมชนและในบางตลาดจะมีศาลพระภูมิ วัตถุประสงค์อยู่ใกล้ๆ เพราะพ่อค้าส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะช่วยให้การทำมาค้าขายเจริญรุ่งเรือง

ผู้คนในตลาดจะประกอบด้วยพ่อค้าและลูกค้า ลูกค้าสามารถแบ่งได้ตามหน้าที่การงานฐานะ หรืออายุ พ่อค้ามีตั้งแต่พ่อค้าส่ง ซึ่งขายของเป็นจำนวนมากจนถึงพ่อค้าขายปลีก ซึ่งมักจะวางของขายตามทางเดินทางภายในตลาดคับแคบ ปัจจุบันการคมนาคมขนส่งสะดวกขึ้น ทำให้ตลาดต่างๆ มีสินค้าเหมือนกัน โครงสร้างและสถานที่ของตลาดบางแห่งจะดูเด่นกว่าตลาดอื่น ทำให้ง่าย

แก่การจดจำ ลักษณะเด่นของตลาดในเชียงใหม่ คือ ผู้คนและการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนที่มีความสัมพันธ์กัน พ่อค้าจะทักทายต่างกันในแต่ละตลาด สังเกตได้ว่าพ่อค้าบางคนเรียกลูกค้าว่า “คุณนาย” บางตลาดก็เรียกลูกค้าว่า “อาจารย์” สภาพของตลาดจะบอกความเจริญของชุมชนได้ เช่น ตลาดที่บริการคนรวยในเมือง หรือตลาดที่บริการชุมชนมหาวิทยาลัย การปฏิสัมพันธ์กันของคนในตลาดเป็นเครื่องบ่งบอกถึงสังคมที่ตลาดนั้นให้บริการอยู่ อย่างไรก็ตามจากวิถีชีวิตที่เร่งรีบในภาวะปัจจุบัน อาจทำให้มนุษย์สัมพันธ์ภายในตลาดระหว่างพ่อค้าและลูกค้าลดลง เพราะประชาชนมีเวลาน้อยลงในการที่จะเข้าสังคมในตลาดนั่นเอง (Siripool Worachandr, 1997)

ลักษณะทางเศรษฐกิจ ในอดีตโครงสร้างของตลาดถูกสร้างขึ้นบนพื้นที่ที่มีกิจกรรมทางการค้าโดยเจ้าของที่ดินซึ่งคิดค่าเช่า และมักเป็นพื้นที่ที่รู้จักกันดีของประชาชน ซึ่งเป็นเครื่องประกันความสำเร็จของตลาด ปัจจุบันตลาดถูกวางแผนและสร้างบนพื้นที่ของเอกชนซึ่งไม่ได้ใช้ประโยชน์ ดังนั้นความสำเร็จและความล้มเหลวของตลาดจึงขึ้นอยู่กับทำเลที่ตั้งและความสามารถในการจัดการ

ตลาดเป็นที่เปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการรายย่อยได้มีธุรกิจเป็นของตนเอง โดยได้ให้สถานที่และโอกาสแก่คนที่ต้องการดำเนินธุรกิจของตนเอง โดยเฉพาะผู้ที่มีเงินทุนน้อย อย่างไรก็ตามการแข่งขันภายในตลาดก็มีค่อนข้างสูงเพราะมีแผงขายสินค้าจำนวนมากที่ขายสินค้าชนิดเดียวกัน จึงทำให้พ่อค้าต้องขายสินค้าในราคาต่ำเพื่อดึงดูดลูกค้า ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์แก่ลูกค้า เพราะการค้าไม่ได้ถูกผูกขาดโดยพ่อค้ารายใดรายหนึ่ง อย่างไรก็ตามการลงทุนค้าขายของผู้ประกอบการรายย่อยที่ส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่นั้นได้ก่อให้เกิดผลดีในด้านเศรษฐกิจของท้องถิ่นและชุมชน ในแง่ของการกระจายรายได้และการพัฒนาไปสู่ท้องถิ่นอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

4.3 สถานการณ์ธุรกิจค้าปลีกข้ามชาติในประเทศไทย

หลังจากที่ประเทศไทยได้ประสบกับวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในธุรกิจค้าปลีก โดยเฉพาะจากการที่รัฐบาลปรับลดเงื่อนไขในการเข้ามาดำเนินธุรกิจค้าปลีกของต่างชาติ ผนวกกับสภาพความอ่อนแอของธุรกิจค้าปลีกไทยทั้งที่เป็นอยู่เดิมและที่เกิดจากผลพวงของวิกฤตเศรษฐกิจ จึงส่งผลให้เกิดการหลั่งไหลของกลุ่มทุนต่างชาติเข้ามาเปิดกิจการและขยายสาขาในไทยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญทางโครงสร้างธุรกิจค้าปลีก จากรูปแบบหลักที่เป็นการค้าปลีกดั้งเดิม (traditional trade) มาสู่ธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่ (modern trade)

เดิมกิจการค้าปลีกในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นธุรกิจค้าปลีกแบบดั้งเดิม (traditional trade) โดยดำเนินกิจการในลักษณะร้านขายของชำ (ร้านโชห่วย) ขนาดเล็ก มีคนไทยเป็นเจ้าของกิจการ และมีการบริหารงานแบบครอบครัว ใช้เงินลงทุนน้อย และมีระบบการบริหารงานที่ไม่เป็นระบบระเบียบเท่าที่ควร ผลจากเศรษฐกิจฟองสบู่และความเฟื่องฟูของการใช้จ่ายผ่านบัตรเครดิต ความเสื่อมและแรงกดดันต่อธุรกิจค้าปลีกแบบดั้งเดิมมีมากขึ้นเป็นลำดับ

จากวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ส่งผลให้กำลังซื้อของประชาชนหดตัวอย่างรุนแรง ผู้ประกอบการค้าปลีกสมัยใหม่คนไทยที่ประสบปัญหาสภาพคล่องและมีหนี้สินต่างประเทศจำนวนมาก ก็ต้องปรับตัวโดยการขายกิจการให้ต่างชาติหรือดึงต่างชาติเข้ามาร่วมทุนเพื่อแก้ไขปัญหาสภาพคล่อง โดยที่รัฐบาลได้ทำการยกเลิกประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 281 (ปว.281) ซึ่งมีบทบัญญัติที่จำกัดสิทธิคนต่างด้าวในการประกอบธุรกิจบางประเภท พร้อมทั้งได้ออกพระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจของคนต่างด้าว พ.ศ. 2542 มาบังคับใช้ โดยการกำหนดทุนจดทะเบียนขั้นต่ำในการดำเนินกิจการค้าปลีกค้าส่งไว้เพียงไม่ต่ำกว่า 100 ล้านบาท กอปรกับประเทศไทยเป็นหนึ่งในประเทศสมาชิกที่ร่วมลงนามความร่วมมือน่าจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบขององค์การการค้าโลก (WTO) เมื่อปี พ.ศ. 2538 ทำให้ประเทศไทยต้องเปิดเสรีทางการค้ากับนานาประเทศ ส่งผลให้นักลงทุนต่างชาติมีโอกาสเข้ามาลงทุนในกิจการค้าปลีกค้าส่งเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันยังได้มีการแก้ไขกฎหมายให้คนต่างชาติสามารถถือครองที่ดินในไทยได้ จึงส่งผลให้กลุ่มทุนต่างชาติหลั่งไหลเข้ามาลงทุนอย่างต่อเนื่องและเพิ่มจำนวนมากขึ้นในธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่ (modern trade) รูปแบบต่างๆ

นอกจากเกิดจากปัจจัยเกื้อหนุนข้างต้นและความได้เปรียบด้านเงินทุนที่ค่อนข้างสูงแล้ว ยังเกิดจากการพัฒนาระบบกระจายสินค้า (logistics) โดยอาศัยเทคโนโลยีการจัดการสมัยใหม่ทำให้มีช่องทางการจำหน่ายที่มีประสิทธิภาพภายใต้แนวคิดการจัดการระบบห่วงโซ่อุปทาน (supply chain) ส่งผลให้เกิดข้อได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างธุรกิจค้าปลีกดั้งเดิมและค้าปลีกสมัยใหม่ (ตาราง 4.1)

จากการปรับตัวดีขึ้นของการจับจ่ายใช้สอยของภาคเอกชน และทิศทางการค้าปลีกทั่วโลกที่กำลังถูกรุกโดยธุรกิจดิสเคานท์สโตร์ ผู้ประกอบการจึงมีการเร่งขยายสาขา พร้อมกับการใช้กลยุทธ์การแข่งขันด้านราคาค่อนข้างมาก โดยอาศัยความได้เปรียบจากอำนาจการต่อรองในการสั่งซื้อสินค้า ขณะเดียวกันก็มีการผลิตสินค้าภายใต้ยี่ห้อของตนเอง (house brand) โดยการว่าจ้างซัพพลายเออร์เป็นผู้ผลิต โดยอาศัยอำนาจต่อรองจากการเป็นช่องทางจำหน่ายขนาดใหญ่ ในการแข่งขันยังมีการเพิ่มรูปแบบการบริการใหม่เพื่อดึงดูดลูกค้าเข้ามาใช้บริการ เช่น การเปิด 24 ชั่วโมง

ในบางสาขา การส่งเสริมการขายในรูปแบบต่างๆ ทั้งการลด แลก แจก แถม การเพิ่มสัดส่วนอาหารสด การให้สินเชื่อผ่านบัตรเครดิตเพื่อกระตุ้นการใช้จ่ายและขยายฐานลูกค้าให้กว้างขวางขึ้น

ตารางที่ 4.1 แสดงการเปรียบเทียบธุรกิจค้าปลีกดั้งเดิมกับธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่

ค้าปลีกดั้งเดิม		ค้าปลีกสมัยใหม่	
ข้อได้เปรียบ	ข้อเสียเปรียบ	ข้อได้เปรียบ	ข้อเสียเปรียบ
1. ต้นทุนการดำเนินงานต่ำ	1. ส่วนใหญ่เป็นรายย่อยซึ่งดำเนินธุรกิจแบบครอบครัวและมีข้อจำกัดด้านเงินทุน	1. ส่วนใหญ่เป็นบริษัทต่างชาติค่อนข้างมีความมั่นคงด้านเงินทุน	1. ใช้เงินลงทุนสูง
2. เข้าถึงชุมชนได้ง่ายและมีความคุ้นเคยกับผู้บริโภค	2. มีการบริหารงานไม่เป็นระบบ	2. มีระบบบริหารจัดการและเทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพ	2. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้ากับผู้บริโภคไม่ใกล้ชิด
3. ผู้บริโภคสามารถซื้อสินค้าในลักษณะเงินสดได้	3. อำนาจต่อรองกับซัพพลายเออร์ต่ำ	3. อำนาจต่อรองกับซัพพลายเออร์สูง	3. ปัจจุบันมีกระแสต่อต้านกลุ่มทุนต่างชาติรุนแรงขึ้น
		4. มีช่องทางการจำหน่ายและการกระจายสินค้าที่ดินและมีประสิทธิภาพ	
		5. มีสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้บริโภคอย่างครบครัน	

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2544.

การขยายตัวของธุรกิจค้าปลีกข้ามชาติเข้าสู่ภูมิภาคเริ่มขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2535 – 2537 โดยเริ่มแรกเป็นการขยายสาขาของห้างสรรพสินค้าสัญชาติไทยจากส่วนกลางเข้าไปตั้งตามจังหวัดต่างๆ แต่ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2541 กิจการค้าปลีกระดับโลกได้รุกเข้ามาตั้งฐานและขยายสาขาอย่างรวดเร็วเริ่มจากในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล ต่อมาจึงทยอยขยายตลาดเข้าสู่ต่างจังหวัดมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ปัจจุบันผู้ประกอบการธุรกิจค้าปลีกข้ามชาติพยายามลดขนาดพื้นที่ของแต่ละสาขาลงเพื่อรุกเข้าไปในทำเลที่ตั้งย่านชุมชนมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อเพิ่มยอดขายและขยายช่องทางการจำหน่าย โดยอาศัยช่องว่างระหว่างรอกฎหมาย เนื่องจากการขออนุญาตก่อสร้างอาคารขนาดเล็กสามารถทำได้ง่ายกว่า ส่งผลให้ผู้ประกอบการบางราย เช่น เทสโก้ โลตัส จึงมีการปรับตัวโดยการลดขนาดพื้นที่ลงเหลือประมาณ 500 ตารางเมตร ภายใต้แนวคิด คอนวีเนียนสโตร์กึ่งซูเปอร์มาร์เก็ต